

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ У ЗМІСТІ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ШКІЛ УКРАЇНИ У 1981-1990 РОКАХ

Постановка проблеми. Аналіз науково-педагогічної літератури та матеріалів преси свідчить, що на початку 80-х років ХХ ст. активізувались питання економічної просвіти серед населення. Це пов'язано з тим, що в 1981 році вперше в державних документах чітко зазначалося, що зміст політехнічної підготовки повинен містити «...систему загальнонаукових, загальнотехнічних та організаційно-економічних знань ...» [3, с. 12]. Після рішення ХХVI з'їзду КПРС, гаслом якого було «економіка повинна бути економічною», вперше в документах Міністерства освіти, педагогічних конференціях працівників освіти ставиться питання про необхідність отримання учнями системи економічних знань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою формування економічних знань учнів у школах України займаються в різних напрямках: О. Адаменко, О. Камишанченко, І. Климчук, В. Мирошниченко (теоретико-методичні основи економічної освіти); Т. Акоюн, Л. Любимов, С. Лукаш (виховний аспект економічної освіти); Д. Алфімов, Н. Аніскіна, В. Бабаяр, С. Вольянська (економічне профільне навчання); Л. Березівська, Л. Медвідь (історія розвитку економічної освіти в контексті реформування системи освіти). У роботах сучасних дослідників широко представлено проблеми, напрями, умови реалізації економічної освіти в різних видах загальноосвітніх навчальних закладів. Однак на сьогодні маловідомі історико-педагогічні дослідження, в яких на основі аналізу змін в суспільстві показано зміни змісту економічних знань учнів, форми їх реалізації в школах та визначено особливості їх формування в Україні саме в 80-х рр. ХХ ст., коли вперше на рівні держави ставиться завдання про введення системи економічних знань у середні навчальні заклади.

Постановка завдання. Мета статті: розглянути особливість формування економічних знань учнів у 1981-1990 роках у школах України.

Виклад основного матеріалу. Про зміни в ставленні до змісту економічних знань у школі, починаючи з 1981 року, свідчить аналіз матеріалів преси, які пояснюють актуальні напрями реалізації економічних знань того часу: „економіка повинна бути економічною”, „економічна освіта”, „економічна культура особистості соціалістичного суспільства”, „господарський розрахунок, режим економії”, „заощадливість”, „активний хазяїн суспільної власності”, „економічне мислення”, „непримиримість до марнотратства”, „співставлення потреб з можливостями”, „інтенсифікація економіки” тощо.

Слід зауважити, що в 1982 р. на рівні держави було оголошено „похід учнів загальноосвітніх шкіл за економію та ощадливість”, одним із завдань якого було „...підвищення рівня економічних знань учнів” [5]. Преса обговорювала різноманітні форми пропаганди економічних знань серед школярів: день економічних знань, конференції, семінари, вікторини, зустрічі з працівниками виробництва, екскурсії на виробництво, конкурс карикатури про безгосподарність та плакатів, творів на тему заощадження, оформлення тематичних куточків, шкільні клуби та гуртки економічних знань [5, 7, 8]. З метою пропаганди походу за економією всі дитячі газети, журнали розповідали про активну участь школярів у операціях „Зернятко” „Мільйон – Батьківщині”, „Уренгой”, „Зелений патруль Вітчизни”, „Проліски” щодо виховання у дітей господарського відношення до природних ресурсів [2, 7, 8].

З огляду на проблему дослідження, в цей час на сторінках педагогічних видань звучало чимало важливих зауважень-пропозицій: зміст економічних знань „зводиться лише до пропаганди та засвоєння елементів економічних знань”, у школах „...мало приділяється уваги формуванню системи економічних знань ..., ... не завжди вказуються міжпредметні зв'язки при їх вивченні”, „...для оволодіння учнями економічними знаннями необхідно активно використовувати можливості навчальних предметів, факультативних занять, ...

посилити економічну підготовку в процесі трудового навчання та організації суспільно-корисної праці”, „складні завдання економічного характеру учні розв’язують при пізнанні світу економічних відношень у господарських механізмах ” [1, 2, 5]. Слід зазначити, що в публікаціях науковці (М. Горлач, І. Прокопенко, В. Розов та інш.) зазначали, що в науково-педагогічній літературі склалася дещо спрощена уява про економічні знання в структурі загальної середньої освіти. Автори це пояснюють так: відсутній аналіз об’єму економічних знань, необхідних для економічної культури особистості соціалістичного суспільства; не визначена роль та місце економічних знань у комплексі виховання особистості нового типу; економічне виховання зводиться до пропаганди та засвоєння елементів економічних знань [7].

Варто зазначити й те, що названі критичні мотиви були основою для розробки основних шляхів отримання школярами системи економічних знань у період 1981-1990 рр.: використання всіх шкільних дисциплін; введення застосування ефективних методичних прийомів; удосконалення методики формування економічних знань на позакласних заходах [5, 7, 8]. Аналіз педагогічної літератури показав, що зміст економічних знань формувався на основі «ознайомлення з економікою і як з історично визначеної сукупності виробничих відношень, з економікою СРСР, як єдиного народногосподарського комплексу, який охоплює всі ланцюжки виробництва, обмін й розподіл. Визначальним елементом економіки є відношення власності на засоби виробництва» [7, с. 10-11]. Отже, з середини 80-х років ідея формування економічних знань під впливом постанов значно активізувалась у пресі.

Не менш значною у формуванні основ економічних знань щодо «економії, бережливості», була роль суспільних, гуманітарних та дисциплін природно-математичного циклу. Аналіз публікацій, посібників для вчителів з економічної освіти [1, 2, 3, 7] показує, що важливу роль у формуванні економічних знань належала вивченню основ загальносуспільних наук: історії, основ Радянської держави й права, економічної та соціальної географії, суспільствознавству. Зміст цих предметів, як і в 50-70-і рр., містив економічну стратегію держави. Але у 80-і рр. у зміст матеріалу вводяться нові змістовні лінії для пояснення економічних законів (відповідність виробничих відношень характеру виробництва), соціально-економічні поняття (матеріальне виробництво, способи виробництва, виробничі сили, виробничі відношення, економічний базис, політична настройка, прибуток, ціна, кредит), суспільно-політичні поняття, що відображають принципи розбіжності життя при соціалізмі й капіталізмі (особливості капіталістичного стилю життя: машинне виробництво, приватна власність на знаряддя та засоби виробництва, концентрація виробництва, господарство товарного виробництва експлуатація найомної праці, стихійний розвиток економіки), конкретні приклади (факти причин застійних процесів у 70-х, деформації в соціалістичному суспільстві, переходу виробництва на рейки інтенсивного розвитку, досягнень світового рівня виробництва суспільної праці, ощадливе ставлення до соціалістичного майна). Для ознайомлення учнів із питаннями економічної реформи, з новими економічними термінами в методичних рекомендаціях для вчителів радили звертати увагу на зростання виробництва та споживання продуктів харчування, контроль за якістю продуктів харчування, інтенсифікацію розвитку сільського господарства, створення на селі трудових колективів, що працюють в умовах орендного підряду та господарського розрахунку. У педагогічній літературі підкреслювалася думка, що необхідно навчати учнів практичній економіці для підготовки до нових методів господарювання: господарський розрахунок, самоврядування, самофінансування, самоокупність, колективний і сімейний підряд, плата за працю [1, 7, 8]. Засвоєння сутності й механізмів дій основних принципів державного керівництва економікою держави, розподіл обміну і потреб матеріальних благ [7]. Основні вимоги до економічних знань у курсі географії в загальному вигляді залишаються незмінними: учні повинні знати: головні економічні завдання СРСР, головне завдання п’ятирічки й шляхи їх розв’язання. Вводяться нові економічні поняття в економічну та соціальну географії: кооперування, територіальна структура, територіально-виробничий комплекс, виробничий потенціал, капіталістична економічна інтеграція, госпрозрахунок, самофінансування виробництва.

Одним із шляхів застосування економічних знань у загальноосвітніх школах було введення факультативних занять за інтересами. Так, у школах було впроваджено програми факультативних курсів «Основи економіки промисловості», «Основи економіки сільського господарства», «Основи економіки важливих галузей народного господарства». Також вчителями розробляються авторські програми з факультативів, в які входять теми «Етикет ділової людини», «Основні поняття з економіки».

Серед позитивних зрушень у середині 80-х науковці Л. Крупська, В. Петюх, О. Плахотник, І. Радіонова називають експериментальне впровадження дисципліни основи економіки, основи виробництва в закладах освіти різних типів (школи-комплекси, авторські школи, експериментальні майданчики та ін.), що забезпечувалося завдяки запровадженню варіативної частини навчального плану [5, 7].

Наприкінці 80-х, коли ставилося питання засвоєння професійно-спрямованих форм економічної діяльності, реалізація економічних знань на заняттях із різних дисциплін поєднувалася з участю учнів у наукових конференціях, малій академії наук, гуртках, розробкою експонатів кабінетів, робота в лабораторіях, відвідування підприємств, промислових виставок, музеїв, архівів, написання наукових праць, захист робіт, в яких обов'язково вводилися питання з економіки. Це не було розповсюджено серед усіх шкіл, але саме така робота в закладах нового типу дала можливість цей досвід розповсюдити в 90-х, коли основи економіки вводять у навчальний план.

Висновки. На основі аналізу історико-педагогічних джерел було встановлено, що вперше саме в 1981 році в нормативних документах ставилось питання про необхідність отримання учнями системи економічних знань, зміст яких визначався гаслами «економіка повинна бути економною», «режим економії», «заощадливість». У педагогічних публікаціях зверталася увага на відсутність аналізу об'єму економічних знань, не визначалася їх роль та місце в комплексі виховання особистості нового типу, а економічне виховання зводилося до пропаганди ощадливості та засвоєння елементів економічних знань. Все це й визначило такі особливості формування економічних знань учнів у 1981-1990 роках: вводиться загальне політехнічне навчання (нові змістовні лінії: економічні, соціально-економічні поняття); формуються навички оперування економічними поняттями, вмінням аналізувати, осмислювати явища економічного життя; вводяться факультативні курси економічної спрямованості; включення до виробничої та суспільно-корисної праці; участь у позакласній та позашкільній роботі; створення трудової атмосфери в сім'ї.

Перспективи подальших досліджень. Подальшого розвитку потребують питання формування економічних знань учнів у загальноосвітніх навчальних закладах нового типу сучасності; порівняння особливостей формування економічних знань у закладах освіти різного рівня акредитації.

Список використаних джерел

1. Автономов А. Я. Экономическое воспитание: поход бережливых / А. Я. Автономов // Советская педагогика. – 1986. – № 5. – С. 22–26.
2. Валиева З. А. Экономическое воспитание старшеклассников в процессе профессиональной подготовки / З. А. Валиева. – М.: Просвещение, 1987. – 218 с.
3. Жабенко О. В. Особливості й тенденції розвитку державного управління освітою в Україні [1946–2001 рр.] / О. В. Жабенко // НАДУ при Президентіві України. – К.: Либідь, 2003. – 210 с.
4. Новые формы и методы экономического образования старшеклассников / подгот. Н. М. Ткаченко. — К.: Знание, 1985. – 23 с.
5. Плахотник О. В. Экономическое воспитание старших школьников в условиях перестройки средней общеобразовательной школы / О. В. Плахотник. – К., 1989. – 18 с.
6. Пустовійт Р. Ф. Педагогічні умови формування підприємницької культури у старшокласників / Р. Ф. Пустовійт. – Черкаси, 1997. — 20 с.

7. Экономическое образование и воспитание учащихся : [пособие для учителя / Н. И. Горлач, И. Ф. Прокопенко, В. К. Розов]. – К.: Рад. шк., 1989. – 336 с.
8. Экономическое образование школьников в процессе обучения географии / сост. : Л. И. Кругляк (на украинском языке). – К.: Рад. шк., 1986. – 64 с.

Василенко Г. В.

Особливості формування економічних знань учнів у змісті середньої освіти шкіл України у 1981-1990 роках

Розкрито особливості формування економічних знань учнів у змісті середньої освіти в Україні 1981-1990 років; узагальнено основні форми, методи їх формування; визначено економічні поняття. Схарактеризовано позитивні і негативні наслідки формування економічних знань учнів, їх вплив на сучасному етапі.

Ключові слова: економічна освіта, економічні знання, форми навчання, методи формування, зміст середньої освіти, поняття, загальноосвітній навчальний заклад.

Василенко А. В.

Особенности формирования экономических знаний учащихся в содержании среднего образования школ Украины в 1981-1990 годах

Раскрыты особенности формирования экономических знаний учащихся в содержании среднего образования в Украине 1981-1990 лет, обобщены основные формы, методы их формирования, определены экономические понятия. Охарактеризованы положительные и отрицательные последствия формирования экономических знаний учащихся, их влияние на современном этапе.

Ключевые слова: образование, экономические знания, формы обучения, методы формирования, содержание среднего образования, понятие, общеобразовательное учебное заведение.

A. Vasilenko

Features of Economic Knowledge of Students in the Content of Secondary Education Schools in Ukraine in 1981-1990

In the article features of formation of economical knowledge of pupils of secondary school are stated; forms, methods of their formation are generalized; the main economic concepts which were studied at school in Ukraine of 1981-1990 are defined. Positive and negative effects of the economic formation of students' knowledge and their impact on the modern stage.

Key words: economic education, economic knowledge, forms of education, methods of formation, the content of secondary education, the concept, the secondary school.

Стаття надійшла до редакції 21.09.2012 р.